

Kapitalismens

KULTURKRITIKK: Den tyske kulturfilosof Walter Benjamins uafsluttede livsværk, *Passageværket*, er nu langt om længe netop kommet på dansk, ikke et øjeblik for sent. Trods det historiske fokus kan vi gennem dette værk skærpe vores forståelse og følsomhed for hvor dramatisk overgangen fra industrisamfund til tegn- og kommunikationssamfund er i færd med at udvikle sig. Benjamin foregriber den moderne kommunikations- og vidensarbejder. Et kontrolsamfund, hvor vi i stigende grad deltager i vores egen undertrykkelse, og et varesamfund der både tildækker verden og oplyser den på ny. Fascismens æstetik lever af en iscenesættelse hvor nivelleringen af det urene og det anderledes, glattes ud på den tomme hvide baggrund nu potenseres i moden, i livsstilens afmagt, i reklamens sprog og anden newspeak. Benjamins beskriver fortørelsens spil i Paris' butiksarkader, giver elegante analyser af oplevelsesøkonomiens tidlige fødsel. Og en diagnose af det sansende, forbrugende og famlende storby menneske.

ALEXANDER CARNERA

Filosof, København.

«Kapitalismen var et naturfænomen som bragte en ny drømmesøvn over Europa, og med den en reaktivering af de mytiske kræfter.» Benjamin, *Passageværket*.

«Alladins butik» er navnet på et af de første kapitler i den tyrkiske forfatter Orhan Pamuks roman: *Den sorte bog*, den vigtigste bog der sikrede ham nobelprisen sidste år. Da hovedpersonen i denne roman træder ind i 'Alladins butik' bliver han klar over hvordan alle butikkers ting lever videre i vores hukommelse sammen med deres lugte og farver. Det, som hovedpersonen finder i denne butik er ikke erindringer selv men *spor* af erindring. Han finder ud af at det er gennem tingene og deres stoflighed at man kan lære at forstå sig selv, sine drømme, sine bedrag, sin ulykke. Men det er Istanbul selv, hele byen, der er som Alladins butik, en forførende labyrinth hvor tingene ikke længere lever deres eget liv, men virker som en naturlig forlængelse af vores egen erfaring. Noget som allerede McLuhan skrev om i *Mennesket og medier*. Hovedpersonen der er på jagt efter sin kone der pludselig har forladt deres fælles lejlighed, bevæger sig som en anden detektiv ind i byens skum og oversete rum. Her bliver han både bedraget, forført og vakt til nye erfaringer. Hvilke ting og tegn der præcis leder ham på sporet er ikke altid til at vide. Alladin er både en eventyrfigur for børn og voksne. Men han er ikke navnet for et fjernst set i den arabiske verden, men noget der lever og ånder i den profane (verdslige) verden af leg og ting til fri afbenyttelse for menneskene. Det moderne oplysningsprojekt begynder og slutter i Alladins butik. Livets mysterium går gennem den materielle verden.

Da det nye store danske shoppingvarhus *Fields* ikke langt fra Københavns lufthavn gik ind i sin julemånede sidste år, sørgede man for at alle kirkeens relikvier og ceremonielle udtryk fik sin egen plads i det overdækkede oplevelsesøkonomiske tempel. Du møder ikke Jesus ved at sidde stille på en træbænk men ved at lade dig forføre af *The Matrix of Shopping*. Kirkeens salmenummer var udskiftet med rullende elektroniske billboards der lancerede store tilbud på næste etage eller genstande du ikke vidste du havde brug for. Jo højere man steg til vejrs med den rullende elevator desto mere mærkede man lyset, lyset skabt af det kunstige glas. Og helt oppe badet i lys, blev man omringet af et usynligt alter, og der kunne man spille indendørs golf. Den eneste forskel på religionens kult og kapitalismens kult er at sidstnævnte

holder en fest der aldrig stopper. Der er ikke noget udenfor.

I en fuldkommen 50-tallssetting med parcelhus, ligusterhæk, metallisk stemmeføring, indeklima og væg-til-vægtaepper, vågner Juliane Moore alias Mrs. Dalloway (Virginia Woolf) i filmen *The Hours* til den afgørende beslutning i hendes liv: Vil hun forlade sin mand og sin søn og dermed begynde at leve eller vil hun blive boende og gå en langsom men sikker død i møde, en kvælningsdød? Livsstilens virus er allerede trængt ind i den desperate krop, den udmattede tale, de tomme øjne. Der er kun ensretning tilbage. I dag er dette «kontrolsamfund» blevet et altomfattende gameshow med reklamer, boformer, kommunikationsformer, managementsprog i og udenfor virksomheder, tingsverdensens opdeling der omringer vores færd og overdænger verdens stof med tom glasure.

NUETS EKSPLOSION, arkivet som springgladning – tre forskellige nedslag for en samfundsdiagnose som den tyske kulturfilosof Walter Benjamin med sit uafsluttede livsværk *Passageværket* om *Paris, det 19. århundredes hovedstad* på en måde foregriber. Men også tre forskellige eksempler på det som Benjamin kalder en «terskelerfaring», en uskelnelighedszone mellem fornuft og myte (eventyr), mellem kapitalisme og religion, samt mellem selvrealisering og kontrolsamfund. Værket er nu langt om længe netop kommet på dansk, men det er ikke et øjeblik for sent. Trods det historiske fokus kan vi gennem dette værk skærpe vores forståelse og følsomhed for hvor dramatisk overgangen fra industrisamfund til tegn- og kommunikationssamfund er i færd med at udvikle sig for det moderne menneskes liv. Ikke så underligt at nutidige tænkere som Deleuze, Agamben, Hardt og Negri blev inspireret af Benjamins tanker, både for en nutidig politisk filosofi, for vor tids kommunikationsarbejder, politiske økonomi og for nutidige modstandsformer der kombinerer kunst og filosofi.

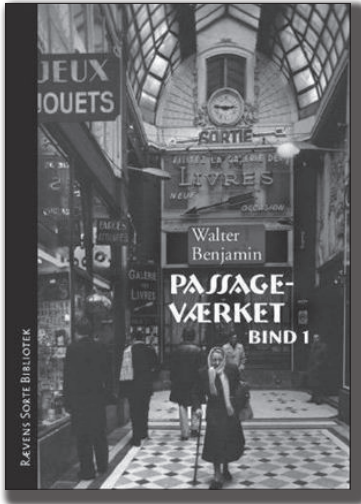
Den urbane erfaring blev hos Benjamin til et studie i kapitalismens tornerosesøvn

Benjamins aktualisering af Paris' historie udgør et forsøg på at forstå og forvalte humanistiske værdier i konfrontation med den fremvoksende fascisme, som han anså for at være knyttet til fremskridtet. Den urbane erfaring blev hos Benjamin til et studie i kapitalismens tornerosesøvn, en dialektisk eventyrfortælling fortalt med

surrealismens montage-teknik af fragmentariske tekstbrokker. Med dette moderne eventyr peger Benjamin på at fascismen ikke er en ideologisk overbygning, da den ikke kan adskilles fra det modernes tomhed, den langsomme død der klæber sig til den menneskelige glemsel. Fascismens æstetik lever af en iscenesættelse hvor nivelleringen af det urene og det anderledes, glattes ud på den tomme hvide baggrund nu potenseres i moden, i livsstilens afmagt, i reklamens sprog og anden newspeak, hvor enhver efterhånden lyder som om han vil sælge noget. Benjamins analyse af fascismen som teater rummer flere spørgsmål. Er politik er identisk med et skuespil som er fascismens pulserende hjerte? Har fascismen mere har at gøre med en forståelse af *ressentimentets* virke, menneskets reaktive affekter i de politiske forestillinger og beslutninger?

Passageværket tegner det som den franske filosofen Michel Foucault ville kalde «et dispositiv», en måde at tænke på der organiserer vores erfaring ud fra særlige byrum og modefunktioner. Byen bliver en samling tegn og dermed spor der gør byen til et mangfoldigt Grand Canyon af fortidige aflejringer. Vil man forstå samtiden må man give liv til fortiden således at nuet møttes med endnu ukendte muligheder. Tiden bevæger sig ikke længere fremad i kraft af en uafhængig lov, i fremskridtets navn. Tiden er gået af sine hængsler, som Shakespeare skriver i *Hamlet*. Vi flygter fra os selv fordi vi ikke lever den virkelige tid, den kraftfulde intense tid hvor vi kan blive noget andet, simpelthen undergå en virkelig forandring, der ikke blot bekræfter os i det genkendelige. Benjamin kalder selv denne sprængning af tidens kontinuum for den lille messianske port, men *Passageværket* viser os at denne op-lysning må gå gennem tingene, den verdslige verden. Heraf det berømte udtryk *profan illumination*.

Benjamins projekt er med hans egen formulering: «Nutiden er at vågne fra den drøm vi kalder det forgangne.» Men hvordan skal mennesket vågne fra kapitalismens tornerosesøvn? Den svenske Benjamintenker Ulf Peter Hallberg skriver, at i Benjamins «fortættede teksters 'dialektiske billeder' findes der ingen befriende forsoning eller nostalgisk indlevelse – de er snarere åbenbaringer af et kritisk potentiale eller en overset mulighed, som skal eksplodere i nuet.» I hans sidste essay

Om *historiebegrebet* betegner han tidens modstand, den virkelige historie som en undtagelsestilstand. Fortiden er i fare for blot at hobe sig op som en ruin hvor alt passerer flygtigt forbi os. Dette er vor tids virkelige krise. Den menneskelige glemsel er vejen til fascisme. *Passageværket* er et forsøg på ikke at redde det, der var, men at redde det, der ikke var, dvs. «bemægtige sig erindringer, sådan som den viser sig i et glimt i farens stund.»² Mennesket tænker ikke bare, det må vækkes af en krise. Det er denne Hölderlinske krisebevidsthed («Hvor faren er vokser afhjælpelsen frem», Hölderlins digt *Patmos*) der er omdrejningspunktet for Benjamins stædige forsøg på at forstå det moderne.

Spredte stumper bestående af journaler, fotos, skilte, citater, legetøj, frimærker, postkort, ølmærker og plakater

Man kan derfor betegne *Passageværket* som et *fragmentets oplysningsprojekt*. Her er fornuftens panoramiske øje er erstattet af samlerens møjsommelige sammenstilling, der som en anden alkimist sammenstiller spredte stumper bestående af journaler, fotos, skilte, citater, legetøj, frimærker, postkort, ølmærker og plakater alt sammen uden at skabe en helhed. Fornuftens store sammenhæng er gået i stykker. Samlerens motto er: «Jeg tror på min sjæl, tingene» – en enzyklopædi af tegn, billeder og spor. Benjamin foregriber den moderne kommunikations- og vidensarbejder der må betjene sig af det digitale arkiv. Også det produkt, du kære læser sidder med i hånden, er et resultat af denne sampling, af en opfindsom omgang med arkivet. Avisens kvalitet – et hvilket som helst kommunikationsprodukts kvalitet – afhænger af vores omgang med arkivet. Arkivet er ikke en skattekasse vi bare åbner. De tegn og billeder vi benytter os af skal fortolkes, sammensættes på ny for at skabe en verden. Intet er direkte læsbart

i tingene. Den ene begivenhed følger ikke bare den anden. Det lineære forhold mellem årsag og virkning er brudt sammen, noget som også tydeliggøres med vor tids kontrolsamfund, hvor vi i stigende grad deltager i vores egen undertrykkelse, vores egen ensretning. Arkivet er snarere en sprængladning, et brandbart depot, som kun lever når det brænder. Alle de postkort af gader og huse, citater fra Marx, Fourier, Proust, Baudelaire m.fl. og tegn fra byens rum som Benjamin rodede med på Paris nationalbibliotek forsøgte han, ofte med succes, at få til at brænde.

Teknologiens nyeste muligheder producerede uventede chok

Passageværket har karakter af en materialistisk historiefilosof. Udfordringen for Benjamin bestod i at betragte massekulturen som en filosofisk sandhed, hvor varesamfundet både tildækker verden og oplyser den på ny. Det er denne dobbelthed der er på spil hos Benjamin og det er dette røngtenblik der gør det muligt at pege på en grundlæggende sammenhæng mellem kapitalismen og erfaringskrise hos det moderne menneske. Et sådant oplysningsprojekt må tage den profane [verdslige] og materielle verden alvorligt, det må forstå hvordan tingene er levende, hvordan de træder ind i vores liv, hvordan de kan sammensættes på ny, hvordan de kan skabe andre forskelle – som barnet der leger den samme leg og alligevel frembringer noget nyt. Det er denne opmærksomhed mod varens sammensatte karakter af både tomhed (modens genlidelighed) og ny chokmæssig erfaringsmulighed, der gør at Benjamin foregriber moderne tænkere som Agamben, Deleuze, Guattari og Negri, der alle hævder at enhver politisk filosofi må trænge længere ind i kapitalismen, må bruge dens virkemidler og sætte tingene sammen på ny for at producere andre erfaringer.

PASSAGEVÆRKET VISER Benjamins blik for hvordan industrialturens hverdagsobjekter har ligeså meget at lære os som kulturens kanoniske skatte: Benjamins beskrivelse af fortørelsens spil i Paris' butiksarkader, hans elegante analyser af passagen som en helt lille by med Crystal Palace og Verdensudstillingen i år 1900 som de store pejlemærker, er oplevelsesøkonomiens tidlige fødsel, hvor interaktiv forbrugsudveksling, sansning, smag, sociale værdier, talemåder, spisemåder og trenes er trådt ind i centrum af den økonomiske

- Vi lever i en nihilistisk verden

RELIGION OG ATEISME: En postmoderne nihilisme som fjerner dogmene, er den eneste mulige kristne filosofien i dag, sa den italienske filosofen Gianni Vattimo til *Le Monde diplomatique* da vi møtte ham i Oslo. Ifølge Vattimo har ikke postmodernisme så mye å gjøre med filosofisk forskning, som at samfunnet har forandret seg. Det finnes ikke lenger klare sannheter som kan forankre våre handlinger. I dette samfunnet kan en sekularisert kristendom være med på å overskride den såkalte «sivilisasjonskonflikten» og den politiske bruken av religion.

REMI NILSEN

Filosof, Redaksjonsjef i norske LMD.

Hva er religionens framtid etter «Guds død»? Den italienske filosofen Gianni Vattimo ser på sekulariseringen av kristendom som religionens framtid, en framtid som åpner opp for nye former for religiøsitet uten dogmatikk. Som nietscheaner og katolikkl mener han kristendommen ikke er sekularisert nok til å ha fullstendig kvittet seg med Gud i tradisjonell forstand, den moralske Gud. *Le Monde diplomatique* snakket med Vattimo da han nylig var i Oslo i forbindelse med konferansen «The Future of Religion». Vattimo ble i sin tid kjent som en av forsvarerne av det utskjulte begrepet «postmoderne», som han satte i forlengelsen av Nietzsche og Heideggers tenkning. Vattimo hevder «postmodernitet» er betegnelsen for den nihilistiske tiden Nietzsche beskrev med «de høyeste verdiers fall». Verden har blitt verdippluralistisk og dermed har «sannheten» mistet sin rolle som høyeste verdi. I møte med samtidens nihilisme fremmer Vattimo det han kaller «svak tenkning», en tenkning som tømmes for dogmene og metafysikken som tidligere opprettholdt filosofien, for å gjøre tenkningen skapende på en annen måte.

«Vi kan ikke lenger kalle noen primitive fordi de er annerledes.»

– Er postmodernisme fremdeles et kontroversielt begrep?
– Postmodernisme har blitt kritisert for å være en slags seinkapitalistisk ideologi. Men Jean-François Lyotard, som skapte

det filosofiske begrepet «postmodernitet», sto politisk sett til venstre på den tiden. Postmodernisme er det Heidegger ville ha kalt «metafysikkens slutt», at vi ikke lenger kan tro at det finnes én sannhet, én lineær utvikling. Dette kommer ikke av at vi har oppdaget at det ikke stemmer, men at den tredje verden har gjort opprør, vi kan ikke lenger kalle noen primitive fordi de er annerledes.
– Postmodernisme har ikke så mye å gjøre med filosofisk forskning, men at samfunnet har forandret seg. Vi lever i en verden av forskjellige fortolkninger, der forskjellige kulturer prøver å leve sammen uten å være i konflikt med hverandre. Dette trenger ikke være en kapitalistisk verden, kun en pluralistisk verden. De kapitalistiske lovene forsøker å blokkere dette. Det finnes i den verdenen fortsatt reelle, altfor reelle, virkeligheter: kapital, banker, multinasjonale selskaper.
– Dette har den tradisjonelle vestresiden alltid hatt problemer med å akseptere. For eksempel kritiserer Fredric Jameson den postmodernistiske tenkningen for å ikke være kritisk nok. Men for å være kritisk må man forankre kritikken i en solid sannhet. Filosofisk sett vil jeg si i forlengelsen av Nietzsche og Heidegger, at vi lever i en nihilistisk verden. Og heldigvis gjør vi det, i stedet for en verden med kamp mellom fundamentalisme, eller en autoritær verden.
– Hva er religionens rolle i denne postmoderne, nihilistiske verdenen?
– I forhold til religion tror jeg postmodernismens oppsplittinger kan føre til en dialog mellom filosofi og religion. For vår filosofer ateister: Enten var de positivister og sa: «Gud er ikke et vitenskapelig objekt»; eller så var de historister og sa: «Gud var et primitivt fenomen i menneskehetens barndom, men nå er vi voksne og trenger ikke Gud lenger». Disse to metafortellingene – som Lyotard ville kalt dem – er ikke lenger

holdbare, ingen vil lenger kunne si at det finnes én sannhet.
– Ut fra Nietzsche og Heidegger har jeg rettet søkelys mot sekulariseringen av religionen. «Dere ikke lenger mine slaver, men mine venner», sier Jesus. Kristendommen går bort fra volden i religionen, fra volden mot offeret som religionens kjerne. En postmoderne nihilisme som fjerner dogmene, er den eneste mulige kristne filosofien i dag.

«Berlinmurens fall var en mulighet vi ikke grep.»

– Det har vært mye snakk om en tilbakevending til religionen de siste årene. Men dreier det seg ikke mer om en tilbakevending til politisk bruk av religion.
– Berlinmurens fall var en mulighet vi ikke grep. I dag virker det som den vestlige verden lider av frykt for det åpne rom. Økningen av religiøs konformisme, av sekter, er et selvforsvar mot åpning av horisonter. Amerikansk imperialism er akkurat dette: et angrep på muligheten for en mangfoldig verden. Faren nå er at det er en viss motstand mot oppløsningen av den tidligere politikken. En av de siste bøkene til den amerikanske filosofen Richard Rorty het *Take Care of Freedom and Truth Will Take Care of Itself*. Dette virker viktig for meg. Jeg tror ikke vi kan leve sammen ut fra ideer om sannhet. En slik holding har alltid ført til korstog og «sivilisasjonskonflikter». Samtidig er ikke «sivilisasjonskonflikten» en kulturkonflikt. Jeg har aldri opplevd en slåsskamp mellom tilhengerne av surrealisme og tilhengerne av Rafael. Den såkalte «sivilisasjonskonflikten» dreier seg om økonomiske interesser og kampen mellom dem. Jeg har blitt forferdelig historisk materialistisk de

TEMA: ATEISME & RELIGION

Norske LE MONDE diplomatique presenterer i oktober, november og desember tre artikler med filosofiske synspunkter på religioner – samt deres funksjon politisk, samfunnsmessig og økonomisk.

Oktober: Michel Onfray, November: Gianni Vattimo.

cedente) fra kristendommen, hva annet er da igjen enn den kristne etikken?
– Den kristne etikken er kun nestekjærlighet. Vatikanets etikk i dag går ut på at Vatikanet hevder den har innsikt i tings naturlige essens – samfunnets, seksualitetens, familiens essens. Og nå hevder de at de besitter sannheten om mennesket. Men Jesus snakket bare om nestekjærlighet. Min idé om avhelliggjøring av kristendommen, vil si at det eneste budskapet i bibelen er nestekjærlighet. Kristendommen i dag er en ikke-religiøs religion.

- DU ER FOR EN sekularisering av religionen og argumenterer mot religionens metafysiske dimensjon. Hva skiller ditt standpunkt fra ateismen?

– Ateisme er motstykket til påstanden om Guds eksistens. Jeg vet ikke om Gud eksisterer. Hva skal han eksistere som? Et fysisk spatio-temporalt fenomen? Teologen Dietrich Bonhoeffer sa en gang «en Gud som eksisterer, eksisterer ikke». I denne forstand forstår jeg ikke en gang ateister. Jeg er utvilsomt ateist, fordi jeg ikke tror på en størrelse kalt «Gud». Men jeg tror ikke jeg kan klare meg uten en tradisjon der Gud er en rollefigur. Ta Christopher Hitchens for eksempel, som gjentar de gamle og utvilsomt holdbare argumentene: Gagarin så ikke noen Gud i verdensrommet! Ateistene har sannsynligvis rett. Men jeg rammes ikke av deres kritikk, jeg trenger ikke å forsvare en eller annens slags eksistens. Dette tror jeg kan være en postmodernistisk holdning til debatten mellom troende og ateister.
– Det eneste som skiller meg fra ateistene er påstanden om å kunne bevise vitenskapelig at Gud ikke eksisterer. Dette er en skummel tanke, fordi den åpner opp for at livet avhenger av spesialister, av de som besitter sannheten.

«Jeg finner ikke engang et filosofisk holdbart forsvar for menneskerettigheter.»

– Som ateist ser jeg ikke på ateisme som en vitenskapelig benektning av Guds eksistens, men som en etisk holdning som ikke anerkjenner transcendent størrelser etisk og politisk legitimitet...

Gianni Vattimo (f. 1936) har skrevet et rekke bøker om Nietzsche, Heidegger og hermeneutikk. Studert under Hans-Georg Gadamer i Heidelberg.

Hans tenkning kretser rundt «den svake tenkning», en bortvendning fra jakten på sikre sannheter til en tenkning som ligger nærmere kunstens virkelighetsoppfatning. Vattimo satt i Europa-parlamentet fra 1999 til 2004 for Partiet for italienske kommunister.

Uvalgte verk:
The End of Modernity (1985), *The Adventure of Difference* (1980), *After Christianity* (2002).
På dansk foreligger *Jeg tror at jeg tror* (Anis, København, 2000)

– I denne forstand er jeg også ateist. Jeg tror ikke det finnes absolutte etiske prinsipper. Jeg klarer ikke engang å finne et filosofisk holdbart forsvar for menneskerettigheter. Menneskerettigheter – som forresten har blitt fullstendig diskreditert av hvordan FN med USA i spissen bruker dem – framstår i en viss epoke som ubenektelige og naturlige, men det finnes ingen eviggyldig lover. Til og med forbudet mot drap er ikke absolutt, jeg kan ikke se at eutanasi ikke kan forsvares i visse tilfeller. I denne forstand er jeg ateist, fordi lover er basert på nestekjærlighet og ikke sannhet. Hva betyr «jeg tror ikke på nestekjærlighet»? Absolutt ingenting. Enten praktiserer jeg det eller ikke. Jeg føler en slags plikt overfor andre, men det er ikke skrevet noe sted. Skal jeg «elske min neste», fordi han ligner på meg? Hva da med de som har andre hudfarger, hva med hunder og katter? Denne artismen er ikke holdbar.
– Jeg er egentlig ikke så ulik Michel Onfray som du intervjuet forrige måned. Eneste forskjellen er at han tror på vitenskapen. Vitenskapen er utvilsomt nyttig, men den kan ikke bestemme min etikk. Som Hume påpekte kan man ikke slutte fra «er» til «bør»: «Du er en mann, derfor må du være mann!». Når jeg hører noen si «vær mann!», frykter jeg at de skal sende meg ut i krigen.

© norske LMD

1 Se Christopher Hitchens, *God is not Great*, Atlantic Books, London, 2007.